

ANEKDOTÁK A BOLYAI INTÉZETBŐL

Rédei és a többiek

Bisztray Gyula nagyszerű anekdota-gyűjteményében ([2]) „Három levél a szórakozottság babérágáról” címmel egy szegedi professzornak ítéli a mondott babérágat, s az így kitüntetett tudósról három anekdotát mesél el. Bisztray élőkről csak név nélkül írt. Többnyire ezt tesszük mi is ebben a kis szövegben; ma azonban már megírhatjuk, hogy a babérág Rédei Lászlót, a Bolyai Intézet egykori nagyhírű professzorát illette. Íme a három babérlevél szegedi verziója:

1. 1960 körül történt, hogy tanítványával beszélgetett a Bolyai Intézet folyosóján, amikor szemébe ötlött Szent György lovas szobra az intézet mögötti park túlsó oldalán. (A klasszikus művet a „klerikális reakció elleni küzdelem” jelszavával sok éven át múzeumi raktárban tárolták, s éppen az előző napokban került vissza korábbi helyére.) Kérdésére a tanítvány elmondta, hogy a szobor Szent Györgyöt ábrázolja. Mire Rédei:

— Szent-Györgyi tényleg nagyon megérdemli, hogy szobrot állítsanak neki. De miért lovas szobrot?

2. Szeles időben sétált az egyetem felé. Félúton rá akart gyújtani, s hogy a szembeszél ki ne oltsa a gyufát, megállt és hátrafordult. A sikeres akció után nyugodtan megindult, s gondolataiból csak akkor eszmélt föl, amikor lakásába érve felesége, Jolánka, meglepett arccal fogadta:

— Mi az, Laci, ma nem tart előadást?

Ide kívánczik egy megjegyzés a matematika és a növénytan határterületéről. Amikor 1945-ben, a háború utáni közellátási vészhelyzetben művelésbe fogták az egyetemi fűvészkert szabad területeit, az egyetem tanárai is igényelhetek parcellát. Így tett Rédei is, ám ő a többiektől eltérve nem zöldségféléket termesztett, hanem — szenvedélyes dohányos lévén — dohányt! Vesd össze a következő karikatúrával, amelyet Fodor Géza akadémikus (a rajz születésekor még csak adjunktus) készített: [RédeiFodor.jpg] Fodor mesteri rajzai egy 1963-as zsebnaptárt is ékesítenek; ezen az akkori egyetem — főleg, persze, a Bolyai Intézet — jeles tanárait láthatjuk. (Kiket? Megoldás a? ?? oldalon.) [Felül Ádám András és Szendrei János, a naptár alatt Kalmár László, Szőkefalvi-Nagy Béla, Budó Ágoston, Szász Gábor, Moór Arthur, Stachó Lajos, Durszt Endre.]

3. Felesége megbízásából unokájukat kellett hazavinnie az óvodából.

Jolánka arca ez alkalommal megdöbbenést tükrözött:

—Laci kérem, ez nem a mi unokánk!

Rédei a fejét vakarta:

—Ja, most már értem, miért húzódozott, amikor kézen fogtam.

Ez a történet akár mendemonda is lehetne, de nem az: Gyulai József (ma fizikus akadémikus) felesége, Kukán Eszter saját fülével hallotta Andriska, az igazi unoka anyukájától. Andris itt csak implicite szerepel, de a következő ugyancsak megtörtént esetnek tényleges főszereplője. Rédei lánya korán elvált férjétől, aki ezután a Bakonyban községi orvosként dolgozott, és Andrist — az akkor elterjedt hírek szerint bírósági döntés nélkül — magánál tartotta. A további eseményeket így meséli el Barát János az egyetem 75 éves jubileumára írt, Rédei munkásságát is bemutató pályamunkájában ([1]): „A nagypapa (Rédei) szíve ezt nem viselte el, és így került sor a híres bakonyi gyermekrablásra. Először is kinézte magának segítőül Gehér Lászlót a Geometria Tanszékről. Odament hozzá, kezét fogtak, és Rédei azt mondta:

—Neked jó erős a szorításod. Megkérnélek egy szívességre.

Az is közrejátszhatott, hogy Gehérnek autója volt. Azzal mentek el a Bakonyba, Andris iskolája elé, és ott várták. Amikor jött, Rédei kiszállt és intett neki. A kisfiú megörült és odaszaladt. Ekkor Rédei azt mondta neki:

—Most elmegyünk autókázni.

Ami igaz is volt. Így került vissza Andris Szegedre, és az anyjánál is maradt.”

Az olvasó teljeskörű tájékoztatása céljából itt bemutatjuk Rédeit, amint (az igazi) Andris kezét fogja egy egyetemi kiállítás megnyitóján [RédeiUnoka.jpg]. A képen tőlük jobbra egy másik történet szereplője, Buza László professzor áll, míg a másik oldalon Greguss Pál, aki a növénytan palinológia nevű ágának (a pollenekkel foglalkozó tudománynak) volt nagy nevű tudósa. Keresztnevének és szakterülete nevének illetően hasonlóságát tréfálkozva emlegették egyetemi berkekben, ráadásul kiváló tanítványának és utódjának is Pali (Simoncsics Pál) volt a neve!

Ugyancsak Barát János szavaival írjuk le a következő esetet: „Rédei egyik szegedi alkotása már bizonyára eltűnt az élet forgatagában. Történt ugyanis, hogy a Nagyállomáson eszébe jutott valami várakozás közben. Rögtön el is kezdett dolgozni ceruzával a műmárvány falon. Ez persze nem volt szokás és egy idő elteltével kis csoport állta körül. Belépett azonban egy tanítványa a váróba, és már messziről köszöntötte Rédeit. A professzor úr el is kezdte neki magyarázni, hogy éppen *balideálokra* szeretne valamit bebizonyítani. Az írást nézve a tanítvány kis idő múltán megszólalt:

— De hiszen itt *jobbideálokkal* tetszik dolgozni!

Erre Rédei:

— Ó, hát akkor értem, miért csodálkoztak annyira ezek az emberek! ”

Rédei legendáriumának következő darabját is Barát János pályaművéből emeltük át: „A hatvanas évek elején Rédei meghívására Szegedre látogatott Hans Reichardt NDK-beli, tehát az akkor két államot alkotó Németország keleti felében honos matematikus (a nemzetiségének még fontos szerepe lesz). Rédei közbenjárására Reichardt akadémiai gépkocsit kapott, és azt használhatta Magyarországon. Akkoriban szokás volt állandó kíséret adni a vendég mellé; ezt a tisztet Pollák György kapta. Szokás volt az is, hogy a vendég az egyetemről tiszteletdíjat kapjon. Ezt Rédei is tudta, ezért még Reichardt meghívásakor felkereste Herczeg gazdasági rektorhelyettesét.

—Persze, persze, minden rendben, majd később még visszatérünk ...— adta áldását Herczeg az elképzelésre. Rédei pedig Reichardt érkezése előtt ismét ellátogatott hozzá a pénzügyek elintézése végett. Csakhogy Herczeg teljesen elfelejtette a dolgot, és akkor már késő volt intézkedni az ügyben. No de hogy ezt ne kelljen bevallania, gyorsan átcsapott ideológiai okfejtésbe:

— Tudja professzor úr, ezek az átkozott nyugatiak! Ha adunk nekik forintot, akkor csak azt fogják költeni. Hagyják csak szépen itt a dollárjukat! (Még egyszer emlékezzünk, hogy egy szegény keletnémet kollégáról volt szó.) Nem fogjuk őket még forinttal is támogatni. Hiszen ők sem támogattak minket, amikor a törökök itt voltak nálunk, mi meg védtük egész Európát!

Ez a török párhuzam annyira megtetszett Rédeinek, hogy megnyugodva, elégedetten tért vissza az intézetbe, sőt el is mesélte mindenkinek, akivel találkozott. Mire Reichardt megérkezett, már mindenki tudta a nagy igazságot. Rédei és vendége sokat voltak együtt, és nyilván tálni kellett valahogy a pénztelenséget. Ennek formájáról nem sokat tudunk, ám mindenesetre mély benyomás maradhatott Reichardtban. Ugyanis amikor szegedi látogatását befejezve Pollák társaságában elindult magyarországi programjának következő állomása, Debrecen felé, az első kérdése ez volt:

—Hány évig voltak Magyarországon a törökök?”

Ezzel el is jutottunk Rédei egy rokonszenves tulajdonságához, a politikával szembeni abszolút naivitásához. Erről szólnak majd a következő történetek, de előbb idézzük fel egy ma is megszívlelendő bölcs mondását. Ismeretes —például a TTIK jubileumi kötetéből is —, hogy Rédei a hajdanában szokásos egy esztendeig a kar dékánjának tisztét is betöltötte. (Zárójelben említsük meg, hogy akkoriban a jobbak inkább tekintették terhes feladatnak mint kívánatos pozíciónak az egyetemi tisztséget. Például Riesz Frigyes így írt erről külföldön élő, ugyancsak kiváló matematikus testvérének, Riesz Marcelnak 1925-ben ([5]): „... a barátaim unszolására és az ellenfeleim pukkasztására kénytelen-kelletlen muszáj volt vállalom a jövő évi rektorságot; az utolsó perczig ellenálltam...” Érthető tehát, hogy Rédei is nagyon szerette volna elkerülni a szóban forgó megbecsülést. Ezért, amikor a kari tanácsban — hivatalos előzetes jelölés vagy javaslat nélkül — 15 kollégája közül csak 9 szavazott rá, bejelentette, hogy nem vállalja a dékánságot, mert nem érzi

meggyőzőnek az iránta megnyilvánuló bizalom mértékét. Ám erre az elnöklő Bruckner Győző, a Kar nagyhírű vegyészprofesszora, leleményesen arról szavaztatta meg a tanácsot, hogy elfogadja-e Rédei visszalépését. Tizenegyen nem fogadták el, így lett Rédei dékán.) Ebben a minőségében olykor furcsa eseteket kellett kivizsgálnia. Feljelentés érkezett a földtan professzora ellen azzal a súlyos váddal, hogy tanszéki szobájában esténként barátaival borozgat. A fáma szerint Rédei a vizsgálat során mindössze két kérdést tett fel a válaszra illetékeseknek, s a válaszok birtokában máris meghozta figyelemre méltó döntését:

- Kérem szépen, jó tanár-e a kolléga úr?
- Igen, a hallgatók nagyon szeretik az előadásait.
- És kérem szépen, jó kutató-e a kolléga úr?
- Igen, magas színvonalú dolgozatai vannak
- Hm... *Jó tanár és jó kutató. Hát akkor hadd igyék!*

Egészítsük ki a Riesz érintő betoldást azzal, hogy húsz év múltán ismét vállalnia kellett a rektorságot, ráadásul nehezebb körülmények között. 1944 őszén öt professzortársával együtt Szegeden várta meg a világháborús front áthaladását, és 1945 tavaszán a városba visszatért „kollégái rábeszélésére fogadta el ezt a posztot”, ahogyan egy abban az évben kelt levelében írta. Rektori tevékenysége elismeréseként 1946-ban az egyetem „az *államtudományok* honoris causa doktorává”, köznyelven és röviden díszdoktorrá avatta. Az olvasó itt fölüti a fejét: „Hogy-hogy államtudomány?” Magyarázat: az egyetem Állam- és Jogtudományi Kara 1940-ben Kolozsvárra költözött (vissza). 1945 tavaszán és nyarán Riesz rektorként sokat tett azért, hogy az öt évig jogi kar nélkül maradt egyetemen újból felálljon az Állam- és Jogtudományi Kar. Idézzünk föl még két pillanatot rektori működéséből. Amikor a hallgatóság küldötteit fogadta, akik követeléseiket terjesztették elő, éppen újságot olvasott karosszékeiben, és a látogatás végéig ülve maradt, az újságot sem téve le kezéből, ezzel jelezve, mekkora jelentőséget tulajdonít az egész ügynek. A városi rendőrkapitányt pedig, aki arról értesítette, hogy egy jeles (később Kossuth-díjas) orvosprofesszort politikai okból internálni szándékozik, írásban biztosította, hogy ez szükségtelen, mert ő rektori hatáskörében jól zárható tartózkodási helyet jelölt ki a professzor számára. Az internálás elmaradt, de az is a történethez tartozik, hogy a jól zárható tartózkodási hely éppen az illető intézetvezetői dolgozószobája volt ([3]).

Rédei dékáni évének elején, 1949 őszén Trencsényi-Waldapfel Imre volt az egyetem rektora, egyrészt jeles klasszikus filológus, másrészt szigorú bolsevik, akit azért küldtek „le” egy félévre Szegedre, hogy a „reakciós egyetemen” rendet csináljon. Egy szűk körű vezetői értekezlet (rektor+dékánok) végén Buza László, a nagy tekintélyű jogászdékán megkérte a rektort, tájékoztassa a jelenlevőket a folyamatban levő politikai átalakulás lényegéről. Trencsényi-Waldapfel erre rövid de igényes előadást tartott a társadalmi formák

fejlődéséről, amely a marxista elgondolás szerint akkor érkezett végső szakaszába. Megköszönve a felvilágosítást, a dékánok eltávoztak, Rédei kivételével, aki így fordult a rektorhoz:

— Kedves Imrém, előadásod igen érdekes volt, de úgy tűnik, nem definiáltad a klasszikus kapitalizmus fogalmát. Nem tennéd ezt meg utólag a kedvemért?

A rektor készséggel definiálta a klasszikus kapitalizmust. Rédei figyelmesen hallgatta, majd önfeledten felkiáltott:

— De kérlek szépen, hiszen ez nagyszerű! Nálunk is ezt kellene megvalósítani!
Trencsényi-Waldapfel válasza nem maradt ránk.

Rédei és a politika — e témában másik gyöngyszem a következő történet. 1969. október 31-én Pesten, a matematikai kutatóintézeti szeminárium ülése után Rédei hármásban maradt akkori legközelebbi munkatársaival, Schmidt Tamással és Wiegandt Richárddal. Rédei és Schmidt párbeszédét Wiegandt írta le és kommentálta az utókor számára, eképpen ([8]):

„—Ki lesz a jövő héten az előadó?

—Senki, elmarad.

—Hogy kicsoda?

—Senki.

—Senki? De miért?

—Mert ünnep lesz.

—Hogy mi lesz?

—Ünnep.

—Micsoda?

Tomi felírta a táblára: November 7.

—Hát miféle ünnep az?

Kitört belőlünk a nevetés. A korabeli magyar helyesírás szerint a történelmi események nevét kisbetűvel írtuk, kivétel volt a Nagy Októberi Szocialista Forradalom meg a Nagy Honvédő Háború, lásd a Magyar Helyesírás Szabályai 1959. évi kiadásának 125. paragrafusát.”

Más. Emlékezetes, hogy az 1945 utáni világpolitikai helyzetben Németország kettészakadt, s a korábbi össznémet (szakmai, stb.) intézmények a nyugati ország részben (NSZK) megtartották korábbi nevüket, míg keleten (NDK, németül DDR) új nevet vettek fel. Így a matematikusok egyesületének a neve az NSZK-ban változatlanul Deutsche Mathematische Vereinigung volt, az NDK-beli társulata pedig a Mathematische Gesellschaft der DDR nevet viselte akkor, amikor Rédei látogatást tett és előadásokat tartott az NDK-ban. Első előadása kezdetén köszönetet mondott a Deutsche Mathematische Vereinigungnak a szíves vendéglátásért. A vendéglátók kínosan nézegettek egymásra, végül egyikük elszánta magát és figyelmeztette Rédeit tévedésére. Rédei elnézést kért, és hogy botlását jóvátegye, megjegyezte, persze, az ő egyébként tökéletes németiségével: „Németország elég nagy ország ahhoz, hogy

két matematikai társulata is legyen!” (A tökéletes németség itt nem a krónikás udvariassága. Előfordult, hogy nemzetközi konferencián megnyitó szavait először németül, majd másodszor megint németül mondta el. Egyik — magyar hallgatóknak tartott — speciálkollégiumi előadását pedig így kezdte el: „Es sei gegeben eine endliche abelsche Gruppe...”)

Más. Ismeretes, hogy hajdanában az egyetemi tanároknak a „Méltóságos uram!” megszólítás járt, s feleségükhöz is ennek megfelelően illett fordulni. Ez a szokás elevenen élt még 1946-ban is. Ekkor történt, hogy a Kalmár László professzori kinevezését követő party során Rédei félrevonta Kalmárt, és az idősebb jogán a következő javaslatot tette:

—Laci kérlek! Most, hogy már Te is professzor vagy, ugye nem kifogásolod, ha én ezután is Erzsikének szólítom kedves feleségedet? De Te csak nyugodtan szólítsd Jolánkát továbbra is méltóságos asszonynak!

Ezt a kissé archaikus megszólítást Rédei később is fesztelenül használta. Már az ötvenes évek első felében történt, hogy országgyűlési választásokra, pontosabban képviselőjelöltek megszavazására kerülvén sor, a helyi hatalmasságok megkérték az ismert professzorokat, adják le voksukat már reggel 8 órakor. Ezután a párt aktivistái a tudósok példájára hivatkozva buzdíhták szavazásra az egyszerűbb dolgozókat. Így történt, hogy az egyik szavazóhelyiségbe egymás után lépett be a nagy nevű fizikus Budó Ágoston és Rédei László, mindketten feleségestől. Rédei, a nem mindennapi eseményre ugyancsak eljött vezető pártemberek őszinte megrökönyödésére, hangosan így köszöntötte kollégája hitvesét:

—Kezét csókolom, méltóságos asszony! Nem láttam mostanában a jezsuitáknál, talán más templomba méltóztatnak járni?

A történet báját emeli, hogy Rédei ekkor a Magyar Dolgozók Pártjának tagja volt. Ugyanis 1945-ben munkatársai rábeszélésére („most mindenkinek be kell lépni valamilyen pártba!”) hagyta, hogy beírassák a szociáldemokrata pártba. 1948-ban aztán az egyesült pártban találta magát — az igazi szociáldemokraták zömét ekkor kizárták, no de miért zártak volna ki egy ártalmatlan tudóst?

Végül két kedves Rédei-anekdota.

1950 körül Szegeden még nem volt villanyrendőr. A város akkori legforgalmasabb pontján, a Kálvin téren, rendőr irányította a gyér közlekedést, a következő eset időpontjában történetesen egy talpraesett rendőrnő. Rédei hazafelé tartott az egyetemről, s a tér sarkáról *átlósan*, szokása szerint öregesen bandukolva igyekezett megközelíteni a tér másik felén levő lakását. A rend őre rásípolt, odanyargalt, és jószándékúan magyarázni kezdte a kissé meglepett „öregúrnak” a helyes közlekedés szabályát:

— Az úttesten csak derékszögben szabad átmenni! Tetszik tudni, mi az a

derékszög?

Rédei választától viszont ő lepődött meg:

— Hogyne, kérem! Pí per kettő!

A negyvenes évek vége felé a Bolyai Intézet diákjai Mikulás-estet tartottak, ahová tanáraikat is meghívták. Egyik ilyen esten Gargya László és Schillinger Ferenc végzős hallgatók tehetségesen utánozták Kalmárt és Rédeit, tanárok és diákok nagy derűtségére. A nézőtéren az akkor már nagyot halló Rédei imígyen fordult szomszédjához, Kalmárhoz:

—Laci kérlek! Ki az a másik?

Kalmár, büszkén:

—Az én vagyok!

Mire Rédei:

—Azt tudom! *De ki az a másik?*

Jóllehet Rédei nem volt csodagyerek, köztudott volt azonban, hogy 14 éves korában rájött a komplex számok hatványozásának a szabályára, s még arra is emlékszik, merrefelé sétált, amikor „beugrott neki” a nevezetes tétel, amit a szakmabeliek Moivre törvényeként ismernek (Abraham de Moivre, 1722). Végzett diákjai együtt katonáskodtak, s egy üres órájukban barkochbát játszottak. Eközben merült fel a következő kitalálendő fogalom: „Az a hibahatár, amellyel Rédei meg tudja adni a helyet, ahol 14 éves korában rájött Moivre törvényére.” Egy Rédei-tanítvány kapta ezt a feladatot társaitól és sikeresen meg is oldotta!

A Bolyai Intézet „második triumvirátusának” (Kalmár, Rédei, Szőkefalvi-Nagy) két másik tagja még fiatalabban megmutatta az oroszlánkörmeiket. Kalmár a dunántúli Sárszentágota nevű falucska osztatlan (azaz egyetlen tanítóval működő) elemi népiskolájában kezdte meg tanulmányait ötévesen, de egyből másodikosnak írták be, mert akkor már tudott írni, olvasni és számolni. Nagyon élvezte, hogy a hat osztály együtt ült a tanteremben, mert a felsőbb osztályosoknak a tanító gyakran beszélt olyan érdekes dolgokról, amikről ő még nem tudott; a másodikos anyag már unalmas volt számára.

Szőkefalvi-Nagy Béláról apja, Szőkefalvi Nagy Gyula (így írta a nevét, kötőjel nélkül!) önéletrajzában ([7]) találjuk a következő történetet. Hat éves volt, amikor egy este apa és fia a ma tangram néven ismert régi kínai játék egy feladványát próbálták megoldani. Egy ábrát kellett a tangram köveiből kirakni, ami egyiküknek sem sikerült, és 9 órakor a kisfiúnak le kellett feküdni.

Lámpaoltás után azonban kis idő múlva megszólalt:

—Én ki tudom azt az ábrát rakni!

Apja karjára véve az asztalhoz vitte, lámpát gyújtott, és a kis Béla az ábrát kísérletezés nélkül azonnal kirakta.

Pollák György számos szellemes, esetenként csípős „díszítő jelzőt” talált ki kollégái számára, saját szavai szerint olyanokat, amelyeknek az érintett örülne ugyan, de esetleg csak titokban. Tiszteletben tartva a leszármazottak esetleges érthető érzékenységét, itt csak három szelíd díszítő jelzőt idézünk föl:

Durszt Endre, a felsőoktatás hatalmas gépezetének szerény, de megbízható csavarja. Kalmár László, az aktivitás lojális mártírja. Stachó László, az érvényesülésért küzdő sokoldalú tehetség.

Kalmár díszítő jelzőjének magyarázata: ő temérdek feladatot és megbízatást vállalt, tisztségeinek száma fénykorában elérte az ötvenet [!]. Heppes Aladár budapesti matematikustól ered a következő álközmondás: „Nincsen anket Kalmár nélkül.”

Rédei és Herczeg korábban felidézett esetéből arra következtethetünk, hogy az utóbbi rafinált egyetemi tisztviselő volt, és ezt más történetekkel is alátámaszthatnánk, ám az informatikusok — vagy ahogyan akkor mondták, kibernetikusok — az ő eszén is túljártak. A hatvanas évek derekán került Szegedre az első számítógép. Az egész termet betöltő „ketyere” hatalmas korongokon, más szóval *diszkeken* tárolta az információt, amely lyukkártyákról került rájuk. Az utóbbiakat ügyes kezű gépírók csapata lyuggatta megfelelő masinákon. Tudni kell, hogy a szóban forgó időszak a „frizsider-szocializmus” építésének korszaka volt: ekkoriban kezdtek elterjedni az elektromossággal üzemeltetett hűtőszekrények. Ám a munkahét még hat napos, a családmodell pedig hagyományos volt, így aztán a hölgyek a munkába menet a piacon megvásárolt élelmiszereket csak este felé rakhatták be otthoni jégszekrényükbe. Érthető hát, hogy állandóan rágták főnökük, a Kibernetikai Laboratóriumot vezető Muszka Dániel fülét, hogy az intézmény szerezzen be hűtőgépet. Mit tehetett Dani, az akkori centralizált egyetemi gazdálkodás szabályai szerint előterjesztette a kérelmet.

— Danikám, szigorú takarékoság van, hogyan vehetnék én nektek frizsidert?

— próbált kitérni Herczeg. (Egypártrendszer volt, a „megszorítás”, illetve „elvonás” szavakat akkor még nem használták).

— De Feri bácsi, nálunk a hűtőgép nem státusszimbólum, nekünk műszaki okból nélkülözhetetlen!

— Hogy-hogy?

— Abban kell tárolnunk a diszkeket!

Így jutottak a kibernetikát szolgáló nődolgozók (akkor) korszerű hűtőszekrényhez.

Moór Arthur a differenciálgeometria nevű, már nevéből is megítélhetően eléggé rázós tárgyból vizsgáztatott, s a számos döcögősen felelő vizsgázó közül is kitűnt teljes felkészületlenségével egy hallgató, akit e történet során személyiségi jogaira tekintettel nevezünk Kavanyicsnak. Túrte Arthur, túrte, ameddig túrhette, de végül így fakadt ki:

—Kavanyics úr! Maga annyira nem tud semmit, hogy én teszek egy tisztességes ajánlatot. Ha írásban megígéri, hogy átjelentkezik a jogi karra, akkor beírok magának egy elégségest, és megígérem: elintézem, hogy átvegyék.

Az alkut megkötötték, és — ki tudja már, hogyan — Kavanyics tényleg joghallgató lett. Csak a teljesség kedvéért: jogász sem lett belőle.

A nyolcvanas évek elején Vitányi Iván fontos kulturális intézmény igazgatójaként hivatalos volt a Magyar Tudományos Akadémia elnökségi ülésének egyik napirendi pontjára. Az elnökség tagja volt Szőkefalvi-Nagy Béla is. Vitányi alaposan elkésett, a vita már vége felé járt, amikor betoppant.

— Úgy látom, elkéstem egy kicsit — szabadkozott órájára nézve.

— Nem sokat, csak egy vitányit — jegyezte meg hangosan Szőkefalvi-Nagy Béla. Ő időnként kollégáin is élesítette nyelvét. Erről szól a következő történet, amelynek e sorok írója fül- és szemtanúja volt.

1962 egy napján két professzorral egyidőben három irányból közeledtünk a Bolyai Intézet bejáratához. Kalmár kerékpárját tolvaj már harminc méterről éles hangon kiáltotta:

—Béla! Mikor vizsgáztatjuk a Lájndlert?

(A későbbi akadémikus Leindler László kandidátusi szigorlatáról volt szó.) Szőkefalvi-Nagy, akit bosszantott kollégája harsánysága, tettetett ijedtséggel kiáltott vissza:

—Kit kell vizsgáztatnunk? Az Ájnstájnt?

Kalmár László — enyhén szólva — szangvinikus vizsgáztató volt. Abszolút marhaságot hallván a diák szájából, olykor kétségbeesett haragra gerjedt. Egy alkalommal az inverz függvényről szerette volna faggatni a delikvenst, és bevezetésül megkérdezte:

—Szinusz iksz egyenlő ával, mivel egyenlő iksz?

A vizsgázó megörült a könnyű kérdésnek és diadalmas arccal kivágta:

—Iksz egyenlő á per szinusz!

(Ilyen esetekben rohant ki Kalmár a táblához, hogy az ott ijedten toporgó diákokat észre térítse — többnyire kevés sikerrel.)

Tandori Károllyal az utcán találkozva, nehéz volt őt megelőzni köszönésben. Amikor az ismerős még azon gondolkozott, elég közel van-e hozzá, ő már kezdte emelni a kalapját. Ezt a jelenséget számszerűsítette hajdani hallgatója, Sindely Pál ([4]). Feljegyzései szerint a hetvenes évek elején fiatal tanárként munkahelyére igyekezve 55 alkalommal találkozott szembe Tandori professzorral, de mindössze 20 alkalommal sikerült elkezdenie a „Jó reggelt kívánok, professzor úr!” formulát úgy, hogy Tandori kalapja még a fején volt. Így állította fel Pali azt az empirikus törvényt, amely szerint *annak a valószínűsége, hogy egy tanítvány Tandori professzornak előre köszön, éppen 4/11*. Ez a nevezetes *Tandori-féle szám*.

Rosszalkodás

(Figyelem: azonos betűk különböző anekdotákban különböző személyeket jelölnek!)

X professzor, a neves tudós, fiatal és bájos munkatársával egy dunántúli üdülőhelyre utazott, hogy az éppen aktuális tudományos témán kettesben dolgozzanak. Tudomására jutott a dolog Y professzornak, a másik neves tudósnak. Ő, kaján kacsintással, így adta tovább a kétségtelenül izgalmas információt (történetesen Z professzornak, az úgyszintén neves tudósnak):
—Hallottad, hogy X Bükfürdőre utazott? Tudod, Bükfürdőre, egy kával!

A gyűrű és a test szavak (pontosabban francia és német megfelelőik) a 19. században tűntek fel a matematikában. Azóta beszélnek a matematikusok pl. az egész számok gyűrűjéről és a valós számok testéről. X, a fiatal docens, így segítette hallgatóit e szavak memorizálásában:
—Ezeket könnyű megjegyezni! Gyűrű az, amire a lányok vágynak, test az, amire a fiúk!

(A negyven éves találkozón kiderült, hogy a hallgatóság zöme már csak az utóbbi mondatra emlékszik a témával kapcsolatban.)

A következő történethez ([6]) tudni kell, hogy a japán nyelvben nincs „l” hang, az „r” pedig nem ropogós, inkább l-szerű.

A hetvenes évek elején Kalmár László professzorhoz néhány napos látogatásra japán tudós érkezett, s a szegedi akadémiai épületben szállt meg. Lőn vasárnap reggel, mégpedig parlamenti képviselőkre való szavazás napja, és Kalmár szokása szerint benézett az akadémiai házba, ám szokásától eltérően elegáns öltözetben. Látva a japán kolléga meglepett arcát, az utóbbit meg is magyarázta:

—Today I have election.

Majd a fokozódó érdeklődés láttán így folytatta:

—This happens once in four years. How often do you have elections at home, in Japan?

A vendég, hangjában alig leplezett büszkeséggel, készségesen válaszolt:

—Oh, every night, every night!

X professzor, csekély számú hallgatóság előtt tartott előadásában, azt a körülményt, hogy bizonyos pontok nincsenek egyetlen egyenesen, így tette szemléletessé:

—Csak férfiak vagyunk itt. Olyan ez, mint az ökörhugyozás.

Találós kérdés a Bolyai Intézetből: hogyan látogatja az illemhelyet X professzor?

Válasz: az ajtó előtt megáll, és gondosan körülnéz, nem látja-e valaki őt ebben a méltóságával összeegyeztethetetlen helyzetben.

F o r r á s o k

- [1] Barát János: A szegedi matematika nagy alakja: Rédei László. Egyetemtörténeti pályamű, 1996.
- [2] Bisztray Gyula: Jókedvű magyar tudósok. Gondolat, 1972.
- [3] Csákány Béla: Tudomány és felsőoktatás. Szeged története, 5. kötet, 2010.
- [4] Sindely Pál: Tanári emléktöredékek vonzásában. Szeged, 2010.
- [5] Szabó Péter Gábor: A matematikus Riesz testvérek. Válogatás Riesz Frigyes és Riesz Marcel levelezéséből. Magyar Tudománytörténeti Intézet, 2010.
- [6] Szabó Péter Gábor: Kalmárium II. Kalmár László levelezése magyar matematikusokkal. Polygon, 2008.
- [7] Szőkefalvi Nagy Gyula: Életrajzom. Polygon, 2004/1.
- [8] Wiegandt Richárd: Rédei László, történelmi háttérben. Szubjektív emlékek. Természet Világa, 2002/2.

Egyebek

Néhány mondat Rédeitől:

„A középiskolai matematikaoktatás csak a kivételes képességű tanulókat nem tudja elrontani.”

„A műveletet karikával jelölöm, de jelölhetném akármivel, akácfalevéllal is.”

Mat-fizes nóta a 60-as évekből:

Inflexiós bajszot sodorintok,
Fí szög alatt, rózsám, rád kacsintok,
n-edrendű csókom irracionális,
Konstans alapokra sose számíts.

Mat-fizes nóta az 50-es évekből:

Szerencsétlen az az anya,
Kinek fia 1. masinista (2. futballista),
Mert nem tudja, mé'k órába'

1. Robban fel a masinája (2. Törik el mind a két lába).

3. Szerencsétlen az az anya,
Kinek fia számtanista,
Mert nem tudja, mé'k órába'
Jut a bolondokházába.

Varga Antal öt éves kislánya, Tomi, az intézet folyosóján illedelmesen
köszönt Szőkefalvi-Nagy Bélának, majd apukája javaslatára be is mutatkozott.
— Én meg Szőkefalvi-Nagy Béla vagyok — viszonzta a professzor.

Tomi ránézett és megkérdezte:

— És amikor kicsi voltál, akkor Szőkefalvi Kis Béla voltál?

A kérdező nem jött zavarba, elismeréssel nyugtázta a gyerek logikáját.

Csákány Béla és Juhász Rozália három éves kislánya, Éva, az intézeti
folyosón „csokolom”-mal köszöntötte Rédei Lászlót. Rövidre vágott
hajacskájára felfigyelt a professzor, és rákérdezett:

—Szervusz! Levágták a hajadat?

Éva a bácsi barátságos kérdésének incselkedésnek véelve szigorúan válaszolt:
—Majd leváglak én téged!

Szerencsére Rédei ekkor már nagyon nagyot hallott.

Két mat-fizes amatőr humorista beszélgetéséből egy mat-fiz bulin (a
nyolcvanas évek elején):

— Én itt a mat-fizen váltam emberré!

—Hogy-hogy?

—Állat voltam, amikor idejöttem!

A fél évszázadig prosperáló műsoros-táncos mat-fiz bulikat a kilencvenes
években leváltotta az MSZMP. Nem vicc és nem anakronizmus! A betűszó a
Matematika-tanár, Számítástechnikus, Matematikus és Programozó szavak
kezdőbetűiből állt össze, és ezeknek a szakoknak a közös szervezésű buliját
jelölte.

Újabbak

1922-ben, az akkor Ferenc József nevét viselő egyetem fennállásának
ötvenedik évfordulóján ünnepséget tartottak. Az ezt követő fogadáson egymás
mellett állt Riesz Frigyes és Glattfelder Gyula megyéspüspök. Riesz elővette

szivarját, amit észlelve a püspök előzékenyen tűzzel akarta segíteni, ám a gyufa, hogy, hogy nem, kialudt a kezében. A jó humorú főpap tréfával akarván áthidalni a kicsit kellemetlen helyzetet, megjegyezte:

—Kialudt a tudomány tüze, méltóságos uram!

Riesz vette a lapot és valamivel csípősebb humorral válaszolt:

—Nem először az egyház kezében, excellenciás uram!

Az ötvenes évek elején Riesz már a budapesti egyetem professzora volt. Ekkor esett meg híres beszélgetése Puskás Öcsivel, amelyet Kárteszi Ferenc, a neves pesti geométer, így mesélt el: „Riesz Franciaországba utazott, valami kitüntetést átvenni. Nagy dolog volt ez, a ceremónián résztvett a köztársasági elnök is, és akkoriban nemigen lehetett nyugatra utazni. Úgy hozta a véletlen, hogy Riesz éppen arra a repülőgépre várt, amellyel a magyar futballválogatott is utazott. Puskás Öcsinek feltűnt az öreg, leült mellé, s így kezdte:

—Utazik, papa?

—Utazom — mondta Riesz a pipája mellől.

—Párizsba? — faggatta tovább Puskás.

—Igen.

Puskás közelebb hajolt a tudóshoz:

—Tudja maga, milyen híres emberekkel utazik együtt?

Riesz lassan felé fordult:

—Nem, nem tudom.

—Ide figyeljen — mondta felvillanyozva Puskás — itt van a magyar futballválogatott. Nézze, az ott a Bozsik, az a Kocsis, ott meg a Czibor... — sorolta és mutogatta a többieket.

Riesz persze ismerte a csapatot, maga is sportolt egykor, még 75 éves korában is minden reggel uszodába járt.

—Igen, igen — bólogatott — nagyon szép, nagyon szép.

—És én vagyok a Puskás Öcsi! — emelte fel hangját a hatás kedvéért Öcsi.

Erre már kivette a szájából a pipát Riesz Frigyes. Halkan tudakolta:

—És mondja, fiatalember, maga is futballozik?”

Fröhlich Pál, aki negyedszázadon át vezette a Kísérleti Fizikai Tanszéket, egy alkalommal Riesz Frigyesrel együtt vizsgáztatott matematikából. Amikor egy számára igen szimpatikus leánydiákra került a sor, „előkészítésül” így szólt: —A most következő kolléganő jó képességű, de azt hiszem, matematikából csak annyit tud, amennyi a fizikához szükséges.

Mire Riesz:

—Erre kíváncsi leszek, mert annyit én magam sem tudok.

1930 körül a Bolyai Intézet nagyjai kevésbé ismerték és kevésre becsülték a matematikai logikát, aminek aztán Kalmár László lett a mestere. Ezt mutatja Haar Alfréd emlékezetes kérdése Kalmár magántanári habilitációja előtt:

—És mondja, Kalmár doktor, a matematikai logikában is vannak definíciók, tételek és bizonyítások? Vagy csak úgy beszélnek a témáról, mint a filozófusok?